

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 7 lipca 2025 r.

Poz. 6450

UCHWAŁA NR VII/64/25 RADY GMINY CZARNIA

z dnia 13 czerwca 2025 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Czarnia na lata 2025-2028"

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1292, 1907) oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Czarnia uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Czarnia na lata 2025-2028", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Czarnia.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodnicząca Rady Gminy

Dorota Kaczmarczyk

Załącznik do Uchwały Nr VII/64/25
Rady Gminy Czarnia
z dnia 13 czerwca 2025 r.

Gminny Program opieki nad zabytkami Gminy Czarnia na lata 2025-2028

1. Wstęp

Przedmiotem niniejszego opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Czarnia na lata 2025 –202. Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Kolejnym szczególnym celem niniejszego programu jest przedstawienie zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Czarnia ze szczególnym uwzględnieniem obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz do ewidencji zabytków. Należy zwrócić uwagę, że ważnym elementem dokumentu jest stworzenie programu zarządzania obiektami zabytkowymi. Dokument ten ma służyć działaniom gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi. Dziedzictwo kulturowe jest jednym z najważniejszych czynników w życiu i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia każdego z nas. Bogactwo i różnorodność związane z dziedziną kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców. Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty lub zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Dlatego też, tak ważne jest określenie między innymi kierunków działań i zadań na rzecz zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego, przedstawienie oraz zobrazowanie działań mających na celu poprawę stanu zabytków w gminie ich adaptacji rewaloryzacji, a także zwiększenia dostępności mieszkańców i turystów.

Głównymi odbiorcami Programu Opieki nad Zabytkami są w szczególności właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, mieszkańcy oraz władze samorządowe.

Niniejszy Program powstał na podstawie poradnika metodycznego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Czarnia na lata 2025-2028 jest ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.:

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome (w tym archeologiczne), podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dłaniniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3.

Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w

rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4.

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków zagranicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz

maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osób lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7.

Formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i

ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy

oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniskaużytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie

zbiorukart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89.

Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi zabytku. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac

- konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazujące niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.
2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.
2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27.

Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r. poz. 1609 z późn. zmianami).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;

- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
 - 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.
6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.
7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.
8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.
3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7 ust.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust. 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podział nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust. 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109

ust. 1 pkt4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o

skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska, ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków zagranicę,

- rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami",
- obwieszczeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:
 - ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i

organizacji ochrony dóbr kultury. Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zadania:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Zadania:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Zadanie:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

Zadania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi napoziomie województwa i powiatu

4.2.1. Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr 169/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 21 grudnia 2021 r.

Ideą opracowania programu opieki nad zabytkami dla województwa mazowieckiego było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Ustalenie celów realizacji programu poprzedzone zostało gruntowną analizą stanu zachowania oraz ochrony mazowieckiego dziedzictwa kulturowego jak również oceną realizacji założeń poprzedniego programu opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego. Stwierdzono, że zauważalnie polepszyła się opieka nad zabytkami. Powstało forum gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem kulturowym, podnoszące wiedzę i integrujące środowisko w celu wymiany doświadczeń. Coraz lepiej znane i zadbane dziedzictwo regionu jest powodem dumy lokalnych społeczności. Zauważalnie wzrosła świadomość roli i znaczenia tradycji i zabytków kultury materialnej. Zadbano o udokumentowanie mazowieckiego dziedzictwa XX wieku, które w poprzednim okresie nie było wystarczająco znane ani doceniane. Przedstawiciele

samorządów i prywatni właściciele zabytków są coraz bardziej świadomi swoich obowiązków związanych z opieką nad nimi. Wzrosła też znajomość narzędzi pomagających zachować ich wzorowy stan. Szczególnie narażone na utratę elementy dziedzictwa niematerialnego coraz częściej znajdują oddanych kontynuatorów.

W celu realizacji idei opracowania, w/w program ustalił główne obszary i cele strategiczne, których realizacja ma przynieść poprawę stanu ochrony i opieki nad zabytkami województwa.

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z kształtowaniem świadomości i postaw pożądanych z punktu widzenia opieki nad zabytkami i troski o dziedzictwo. Zidentyfikowano dwa takie cele:

Cel A.1. Wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie, w tym w edukacji powszechnej

Dokonana analiza problemowa wykazała dobitnie, że jednym z największych zagrożeń dla dziedzictwa jest niska świadomość jego wartości wśród społeczeństwa. Aby temu zapobiec, konieczne jest nie tylko wyedukowanie lokalnych społeczności, ale też aktywne zaangażowanie osób w różnym wieku do propagowania wiedzy o dziedzictwie i podtrzymywania tradycji. Samorząd Województwa będzie aktywnie wspierał w ramach tego celu powstawanie programów wzmacniających lokalną tożsamość oraz kształtował aktywną postawę lokalnych liderów poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi i grupami nieformalnymi na terenie województwa. Oprócz tych dwóch kierunków upowszechniania wiedzy o dziedzictwie i uwrażliwieniu na jego zagrożenia ma służyć wtyczka społecznościowa Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach (program A.2.1) oparta o geointeraktywę GIS.

Możliwość łatwego zgłoszenia i interakcji jest elementem grywalizacyjnym i wzmacnia poczucie sprawczości użytkowników.

Przedsięwzięcie A.1.1. Tożsamość lokalna – wartość unikalna.

Cel przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie ma na celu wypełnienie jednego z najważniejszych deficytów, jakim jest brak dostrzegania i doceniania dziedzictwa lokalnego. Oprócz oczywistego pozytywnego wpływu na stan zabytków przez poszerzanie wiedzy o ich wartości i konieczności ich ochrony, wzmacnianie tożsamości lokalnej ma silny wpływ na powodzenie procesów rewitalizacyjnych, zapobieganie depopulacji i w efekcie przekłada się na potencjał rozwojowy gmin i całego województwa.

Opis przedsięwzięcia: Założeniem przedsięwzięcia jest wspieranie powstawania

lokalnych programów edukacyjnych adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębieniu ich wiedzy o dziedzictwie regionu i pogłębieniu poczucia tożsamości. Programy mogą być adresowane do różnych grup wiekowych. Programy wzmacniające tożsamość lokalną mogą być realizowane w szkołach na lekcjach WOS, historii lub lekcjach wychowawczych lub na lekcjach innych przedmiotów, jeśli dyrekcja Placówki podejmie taką decyzję, ponieważ ich realizacja wypełnia ministerialne wytyczne w sprawie elementów edukacji regionalnej zawartej w podstawie programowej. Programy powinny odnosić się do różnych wątków lokalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego, angażować ich uczestników w aktywne uczestnictwo i własną eksplorację różnych wątków. Oto jedynie przykładowe formy działań w ramach programów edukacyjnych:

- lekcje szkolne o dziedzictwie regionalnym i lokalnym;
- opracowanie serii regionalnych pomocy naukowych nawiązujących do dziedzictwa;
- opracowywanie podręczników gwar lokalnych, kompendiów lokalnych tradycji i zwyczajów;
- konkurs dla nauczycieli na pomoc naukową kształtującą wiedzę o zabytkach;
- tworzenie przez uczniów i nauczycieli form gier o tematyce związanej z dziedzictwem regionu;
- zajęcia pozalekcyjne połączone z wycieczkami do muzeów i zwiedzaniem zabytków;
- przygotowanie scenariuszy lekcji i wskazówek dydaktycznych do Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: fundusze rządowe na działania modelowe, środki z programu POWER, środki własne samorządów, budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Przedsięwzięcie A.1.2. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny. Cel przedsięwzięcia: wywołanie wśród mieszkańców zainteresowania dokumentowaniem fotograficznym istniejących obiektów dziedzictwa, a także gromadzenie dokumentacji wykonanej przez społeczników.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie realizowane w formie corocznego wojewódzkiego konkursu fotograficznego pod patronatem Marszałka. Każda edycja konkursu może zostać poświęcona innemu zagadnieniu, np. zabytkom drewnianym, dworom, pałacom, parkom, dziedzictwu niematerialnemu.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla

IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Cel A.2. Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków.

Cel ten realizuje potrzebę wzmocnienia samorządów i innych podmiotów w wiedzę w zakresie skutecznych narzędzi opieki i ochrony zabytków oraz dziedzictwa niematerialnego. Jak wykazuje analiza, deficyty w tym obszarze dotyczą głównie nieznamienia nowych możliwości prawnych, braku upowszechnienia i wymiany dobrych praktyk, a także brak platform czy baz wymiany tej wiedzy.

Przedsięwzięcie A.2.1. Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach.

Cel przedsięwzięcia: Stworzenie w ramach jednej z istniejących stron internetowych Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach – miejsca w przestrzeni internetu, gdzie gromadzona i udostępniana jest wiedza i dobre praktyki opieki nad zabytkami w celu ułatwienia samorządom i innym interesariuszom dostępu do niej.

Opis przedsięwzięcia: Centrum Wiedzy będzie oparte o koncepcję, jaką przedstawia Krajowa Polityka Miejska: Centra Wiedzy to zgromadzone w jednym miejscu i udostępniane przez strony internetowe (podmiotowe strony BIP) informacje dotyczące danego zagadnienia, których celem będzie wspieranie podmiotów polityki miejskiej, a zwłaszcza samorządów lokalnych, w przygotowaniu i realizacji działań dotyczących złożonych lub nowych aspektów rozwoju miast. Pozwoli to skupiać w jednym miejscu, dostępnym dla wszystkich użytkowników, aktualną i pełną wiedzę na dany temat. Zadaniem centrów będzie przede wszystkim: informowanie o tematach będących przedmiotem zainteresowania danego centrum; proponowanie i promowanie rozwiązań i dobrych praktyk w dziedzinach, które są zidentyfikowane jako nowe lub trudne; upowszechnianie wzorcowych dokumentów i schematów postępowania. Treści udostępniane przez centra wiedzy będą wytwarzane nie tylko przez właściwe resorty, ale także przez JST i ich korporacje, ekspertów, jednostki naukowe itd. Będą to dokumenty, podręczniki, ekspertyzy, zestawy dobrych praktyk i wszelkie inne informacje, które mogą danej dziedzinie być przydatne samorządom.

Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach tworzone będzie poprzez umieszczanie treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami, na przykład na istniejącej platformie internetowej Wrota Mazowsza (<http://www.wrotamazowsza.pl>), stronie internetowej Samorządu Województwa Mazowieckiego (www.mazovia.pl), albo w innej wybranej lokalizacji.

Formy realizacji przedsięwzięcia: program własny samorządu województwa z udziałem partnerów zewnętrznych (samorządy, MWKZ, NID, NGO, inni interesariusze) jako dostarczycieli treści do Centrum Wiedzy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Przedsięwzięcie A.2.2. Konkurs „Renowacja Roku”.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest promocja działań renowacyjnych wśród właścicieli i zachęcenie gmin do szerszego wspierania tej grupy za pomocą dotacji.

Opis przedsięwzięcia: stworzenie (lub ufundowanie) nagrody dla najlepszych renowacji zabytków. Nagroda miałaby charakter honorowy lub – w miarę możliwości – również finansowy.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Przedsięwzięcie A.2.3. Dziedzictwo niematerialne – na listę UNESCO.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest zintensyfikowanie ochrony dziedzictwaniematerialnego województwa.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie polegało na wspólnym z zainteresowanymi podmiotami przygotowywaniu i opracowywaniu wniosków o wpis na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym celu powstanie program wpisywania na tę listę zwyczajów, przekazów ustnych, wiedzy i umiejętności oraz związanych z nimi przedmiotów i przestrzeni kulturowych.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Obszar strategiczny B. Optymalizacja systemu dostępu do środków. W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane ze zwiększeniem efektywności finansowania opieki nad zabytkami. Zidentyfikowano dwa takie cele:

Cel B.1. Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich. Cel B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć. Cel strategiczny B.1. Zoptymalizować system dotacji

województwskich.

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.

Cel strategiczny B.2. Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa.

Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowania prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego.

Cel przedsięwzięcia: Opracowanie metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie dotyczy finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (ruchomych i nieruchomych), których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego lub jego jednostki organizacyjne. W ramach przedsięwzięcia raz w roku będzie organizowany nabór wniosków o dotacje celowe na prace przy zabytkach będących własnością samorządu lub jego jednostek organizacyjnych. Jednostki organizacyjne Samorządu Województwa będące posiadaczem zabytku, albo posiadające w trwałym zarządzie zabytek, który wymaga najpilniej wsparcia finansowego (np. najgorszy stan techniczny) otrzymałaby dodatkowe środki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku. DKPiT opracuje regulamin naboru wniosków oraz wzór wniosku o dotację celową.

Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcie własne samorządu województwa.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Obszar strategiczny C. Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele skierowane na wzmocnienie skutecznej ochrony najbardziej wrażliwego dziedzictwa przed zniszczeniem i współpracy międzysektorowej dla ratowania zabytków. Zidentyfikowano trzy takie cele:

Cel C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.

Cel C.2. Poprawić poziom współpracy na rzecz dziedzictwa.

Cel C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć.

Cel strategiczny C.1. Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa.

Przedsięwzięcie C.1.1. Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego.

Opis przedsięwzięcia: W województwie mazowieckim znajduje się ponad pięć tysięcy zabytków architektury drewnianej. Prawie jedna czwarta z nich nie posiada zabezpieczenia przeciwpożarowego, co naraża je na niebezpieczeństwo zniszczenia. Pilne staje się sporządzenie dokumentacji tych zabytków, w tym – inwentaryzacji ich stylów. W zakres zadania wchodzi rozpoznanie zachowanego budownictwa, nie tylko obiektów objętych aktualnie ochroną konserwatorską, zarówno na wsiach, jak i w miasteczkach i miastach.

Przedsięwzięcie będzie miało formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie:

- dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem wychwycenia możliwie pełnej listy stylów zidentyfikowanych i opisanych dotychczas;
- przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana pełna typologia stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego, w podziale na jego regiony kulturowe, wraz z dokumentacją przykładów.

Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Przedsięwzięcie C.1.2. Spójny krajobraz kulturowy – katalog projektów.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Przedsięwzięcie C.1.3. Nasza żywa tradycja.

Cel przedsięwzięcia: Głównym celem przedsięwzięcia jest ochrona przed zanikaniem dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie może mieć formę zróżnicowanego wsparcia zarówno dla inicjatyw już utrwalonych i powtarzanych cyklicznie, jak i dla nowo kreowanych inicjatyw na rzecz lokalnego dziedzictwa. Sugeruje się, aby jednym z obszarów priorytetowych przedsięwzięcia były ginące zawody, w tym także miejskie. Towarzyszyć temu powinna rozbudowa portalu „Mazowiecki Szlak Tradycji” o kolejne punkty oraz ścieżki tematyczne.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Cel strategiczny C.2. Poprawić współpracę na rzecz dziedzictwa.

Wyraźną barierą w opiece nad zabytkami jest niski poziom współpracy pomiędzy poszczególnymi interesariuszami instytucjonalnymi. Celem jest wypracowanie strategicznego modelu bieżącej współpracy i łączenia ich potencjałów w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Przedsięwzięcie C.2.1. Stała współpraca Samorząd Województwa – MWKZ – oddział NID. Cel przedsięwzięcia: Nawiązanie regularnej współpracy Samorządu Województwa z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z oddziałem terenowym NID w Warszawie.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na wypracowaniu formuły regularnego kontaktu merytorycznego pomiędzy trzema wymienionymi instytucjami w celu – w szczególności:

- wspólnego planowania i skoordynowanego finansowania programu badań nad dziedzictwem (odrębny program D.1.1.);
- podejmowania wspólnych inicjatyw edukacyjnych i upowszechnieniowych w zakresie wiedzy o dziedzictwie województwa mazowieckiego;
- podejmowania wspólnych inicjatyw promocyjnych na rzecz dziedzictwa;
- współpracy przy aktualizacji WPOnZ.

Realizacja przedsięwzięcia uzależniona jest od deklaracji oddziału NID oraz Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcie partnerskie z MWKZ i NID.

Źródła finansowania: Budżety wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.

Cel strategiczny C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków.

Przedsięwzięcie C.3.1. Tworzyć system wymiany wiedzy w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel przedsięwzięcia: wymiana wiedzy i dobrych praktyk pomiędzy właścicielami zabytków województwa mazowieckiego.

Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, budżety współorganizatorów, inne źródła.

Przedsięwzięcie C.3.2. Promocja zabytków poprzez tworzenie i rozwój istniejących szlaków kulturowych.

Cel przedsięwzięcia: tworzenie, rozwój i promowanie turystycznych szlaków kulturowych po zabytkach województwa mazowieckiego i miejscach pamięci.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na tworzeniu i rozwoju – z uwzględnieniem istniejącej koncepcji pasm przyrodniczo - kulturowych – szlaków turystycznych wyznaczających trasę zwiedzania miejsc pamięci albo zabytków powiązanych tematycznie lub podobnych rodzajowo, co umożliwia wspólną promocję i włączenie szlaku w programy edukacyjne. Co do miejsc pamięci związanych z tradycjami narodowo-wyzwoleńczymi lub państwowotwórczymi, należy uwzględnić – przykładowo – ważne obiekty w Warszawie takie jak nekropolie narodowe na Powązkach czy obiekty związane z uchwaleniem Konstytucji 3 Maja, a poza Stolicą – pole Bitwy Warszawskiej, czy obiekty związane z żyrardowskim Strajkiem Szpularek (1883) – pierwszym po Powstaniu styczniowym zrywem Polaków przeciwko caratowi. Co do zabytków – wstępnie proponuje się następujące tematy szlaków (są to jedynie propozycje wstępne):

- dwory i pałace Mazowsza;
- „Świdermajer” (zabytki drewnianej architektury letniskowej powstającej na przełomie XIX i XX wieku na południowy wschód od Warszawy, wzdłuż Kolei Nadwiślańskiej na tzw. linii otwockiej);
- zabytki obronne Mazowsza;
- neogotyki nadwiślański.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła. Obszar strategiczny D. Wzmocnienie zasobów wiedzy fachowej.

W ramach tego obszaru strategicznego usytuowano cele związane z dużym deficytem wiedzy badawczej. Zidentyfikowano dwa takie cele:

Cel D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie

niematerialnym. Cel D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Oto opisy poszczególnych celów i proponowanych w ich ramach przedsięwzięć.

Cel strategiczny D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym.

Przedsięwzięcie D.1.1. Program badań we współpracy z MWKZ i oddziałem NID.

Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest wypracowanie i wdrożenie spójnego programu badań nad zabytkami w województwie mazowieckim.

Opis przedsięwzięcia: w ramach stałej współpracy Samorządu Województwa z MWKZi oddziałem terenowym NID (odrębny program C.2.1.) zostanie wypracowany program badań nad zabytkami województwa mazowieckiego oraz zasady współfinansowania badań (lubfinansowania odrębnego, jednak w sposób skoordynowany) i wzajemnego udostępniania sobiewyników badań.

Realizacja przedsięwzięcia uzależniona jest od deklaracji oddziału NID oraz Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: Budżety wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.Cel strategiczny D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych.

Przedsięwzięcie D.2.1. Wzorcowa dokumentacja cyfrowa wybranych zabytków województwa.Cel przedsięwzięcia: Celem przedsięwzięcia jest propagowanie tworzenia pełnej dokumentacji obiektów zabytkowych współczesnymi metodami naziemnej rejestracji cyfrowej.

Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na opracowaniu wzorcowej pełnej dokumentacji cyfrowej wybranych obiektów zabytkowych, których właścicielem jest samorządwojewództwa i publiczne udostępnienie tej dokumentacji w Centrum Wiedzy o Zabytkach. Dokumentacja wzorcowa powinna być zgodna z opublikowanymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa zaleceniami dotyczącymi podstawowych elementów składowych dokumentacji rysunkowej oraz parametrów technicznych odwzorowania wraz z pożądanymi formatamiplików dla sporządzania dokumentacji architektonicznych zabytkowych obiektów budownictwa drewnianego i murowanego za pomocą metod cyfrowych – metodą skaningu laserowego, fotogrametrii naziemnej oraz modelowania bryłowo – powierzchniowego (MESH).

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.Przedsięwzięcie D.2.2: Konkurs „Zdigitalizuj zabytek”.

Cel przedsięwzięcia: Promocja tworzenia cyfrowych dokumentacji zabytków.

Opis przedsięwzięcia: W ramach corocznego konkursu na najlepiej wykonaną digitalizację (dokumentację cyfrową) zabytku jednemu projektowi w każdym roku zostanie przyznana Nagroda Marszałka.

Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

W ramach przedsięwzięcia dofinansowanie otrzymają najlepsze projekty dotyczące digitalizacji obiektu zabytkowego lub innych zasobów zabytkowych. Powstała dokumentacja może zostać udostępniona jako wzorcowy przykład digitalizacji.

Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego

Program opieki nad zabytkami gminy Czarnia zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (uchwała nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego obecnie obowiązujący plan jest znacznie skromniejszy niż poprzedni, zatwierdzony w 2014 r. i zakłada:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
 - przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji, czyli rozbudowy terenów miejskich na tereny wiejskie, np. przedmieścia miast;
 - wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;

- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- tworzenie muzeów, w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni oraz Centrum Nauki im. T. Sołtyka w Radomiu;
- ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

4.2.3. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030

Założenia programu opieki nad zabytkami gminy Czarnia odwołują się do ogólnych treści przyjętych w strategii rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030, uchwalonej przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 158/13 z dnia 28 października 2013 r.

W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaiceniem oferty w zakresie turystyki kulturowej i uzdrowiskowej. Wskazuje także na potrzebę włączenia obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie programów nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

4.2.4. Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu ostrołęckiego na lata 2022-

2025 Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu ostrołęckiego na lata 2022-2025 został przyjęty uchwałą Nr XLVIII/345/2022 Rady Powiatu w Ostrołęce z dnia 25 maja 2022 r.

W programie omówione zostały zasoby dziedzictwa kulturowego powiatu, a także zamieszczono wykazy obiektów zabytkowych objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego oraz włączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W omawianym programie przyjęto trzy priorytety działania:

I. Ochrona dziedzictwa kulturowego przy wykorzystaniu potencjału przyrodniczego. Zadania:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i podejmowanie działań poprawiających

stan ich zachowania;

2. Zwiększenie atrakcyjności zabytków poprzez turystyczne zagospodarowanie walorów przyrodniczych powiatu.

II. Promocja i edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego. Zadania:

1. Podwyższenie świadomości wartości dziedzictwa kulturowego;

2. Pobudzenie zainteresowania dziedzictwem materialnym i niematerialnym powiatu;

3. Wykorzystanie nowych technologii do promocji dziedzictwa kulturowego.

III. Tworzenie systemu wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym. Zadania:

1. Budowanie bazy wiedzy o dziedzictwie kulturowym;

2. Korzystanie z technik cyfrowych.

4.2.5. Plan rozwoju lokalnego powiatu ostrołęckiego na lata 2021-2030

Plan rozwoju lokalnego powiatu ostrołęckiego na lata 2021-2030 został przyjęty uchwałą Rady Powiatu w Ostrołęce nr XL/294/2021 z dnia 22 listopada 2021 r.

Przywoływany dokument w niewielkim stopniu odnosi się do problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego powiatu. Wymieniono dwa główne działania mające wpływ na stan zachowania zabytków oraz popularyzację elementów dziedzictwa niematerialnego.

W zakresie ochrony zabytków położonych na terenie powiatu ostrołęckiego wskazano, iż Rada Powiatu Ostrołęckiego przyjęła 20 sierpnia 2018 r. uchwałę Nr XLIX/355/2018 w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze powiatu ostrołęckiego. Zgodnie z tą uchwałą z budżetu Powiatu mogą być udzielane dotacje celowe na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, jeżeli zabytek ten wpisany jest do rejestru zabytków i znajduje się na obszarze powiatu ostrołęckiego, a o udzielenie dotacji może ubiegać się każdy podmiot, będący właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, albo posiadający taki zabytek w trwałym zarządzie. Zamieszczono także wykaz dotacji udzielonych na podstawie przywołanej uchwały w latach 2018-2021.

Drugim polem realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego jest współpraca Zarządu Powiatu Ostrołęckiego z organizacjami pozarządowymi, przy udziale których realizowane są następujące zadania, podtrzymujące zjawiska z zakresu dziedzictwa niematerialnego:

- Darcie pierza w Lelisie – luty,
- Śladami Kurpiów w Kadzidle – marzec,
- Palma Kurpiowska w Łysych – Niedziela Palmowa,
- Jarmark Kurpiowski w Myszyńcu – maj,
- Niedziela na wsi - sierpień,
- Rajby Kurpiowskie w Kadzidle – czerwiec, po procesji w Boże Ciało,
- Wesele Kurpiowskie w Kadzidle – czerwiec, trzecia niedziela miesiąca,
- Noc Sobótkowa w Myszyńcu – czerwiec,
- Miodobranie Kurpiowskie w Myszyńcu – sierpień, ostatnia niedziela miesiąca
- Niedziela Kadzidlańska w Kadzidle – wrzesień, pierwsza niedziela miesiąca,
- Kurpiowskie Granie w Lelisie – listopad,
- Ginące Zawody w Kadzidle,
- Zajazd Szlachecki w Troszynie,
- Jarmarki Czerwińskie w Czerwinie,
- Więcej życia w życiu. Tradycje kulinarne seniorów – wrzesień/październik gm. Goworowo,
- Tydzień Kultury Kurpiowskiej w Baranowie – lipiec,
- Przegląd kolęd i pastorałek w Baranowie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi napoziomie gminy

- **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego** – na terenie gminy Czarnia obowiązuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla dwutorowej linii energetycznej NN 400 KV Ostrołęka – Olsztyn Mątki zatwierdzony uchwałą V/27/15 z dnia 18 marca 2015 roku.

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/obiektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do

zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

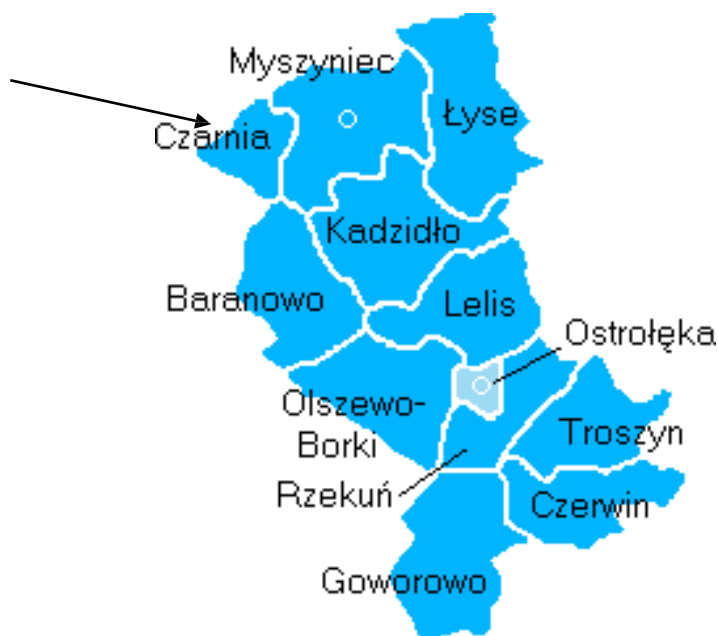
- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Czarnia** – dokument przyjęty uchwałą nr XXXVI/343/24 Rady Gminy Czarnia z dnia 3 kwietnia 2024 r., jest podstawowym dokumentem kreującym politykę przestrzenną gminy. Obok miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest aktem planowania przestrzennego i w systemie planistycznym zaliczane jest do aktów planowania ogólnego. Dokument jest podstawą koordynacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powinien być także podstawą koordynacji wszystkich decyzji i przedsięwzięć realizacyjnych samorządu w zakresie gospodarki przestrzennej gminy. Odgrywa także rolę w kształtowaniu struktury funkcjonalno – przestrzennej jako środek informacji o możliwościach i ograniczeniach w odniesieniu do poszczególnych obszarów. W rozdziale 4 studium przedstawiono wartości kulturowe, określono krótką charakterystykę gminy Czarnia pod względem regionalizacji, a także wyszczególniono obiekty wpisane do rejestru zabytków, ewidencji zabytków a także wyszczególniono stanowiska archeologiczne.
- **Program ochrony środowiska na lata 2021 – 2024, z perspektywą do 2028 roku.** – przyjęty uchwałą nr XV/138/20 Rady Gminy Czarnia z dnia 29 grudnia 2020 r., zwany dalej POŚ, jest to dokument planowania strategicznego oraz

podstawowy dokument zarządzania gminą w zakresie ochrony środowiska. Zawiera cele i kierunki polityki prowadzonej przez gminę, a także określa działania. Sporządzenie w/w programu jest wymogiem ustawowym wynikającym z art. 17 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. W POŚ również zostały przedstawione walory kulturowe znajdujące się na terenie gminy Czarnia, wyszczególniono obiekty wpisane do rejestru zabytków, do ewidencji zabytków, oraz stanowiska archeologiczne.

5.2. Położenie gminy i informacje ogólne

Gmina Czarnia znajduje się w północno - wschodniej części województwa mazowieckiego, bezpośrednio graniczy z województwem warmińsko - mazurskim. Charakteryzuje się dogodnym położeniem komunikacyjnym. Przez teren gminy przebiega droga wojewódzka nr 614 łącząca siedzibę władz gminy Czarnia z Myszyńcem oraz zapewniająca dogodny szlak komunikacyjny łączący Polskę z Litwą. Gmina Czarnia jest najmniejszą gminą wśród gmin kurpiowskich i jedną z najmniejszych gmin w naszym kraju. Powierzchnia jej wynosi 93 km². Gmina Czarnia jest jedną z najpiękniejszych gmin na Kurpiowszczyźnie.

Ryc. 1 – Gmina Czarnia na tle powiatu ostrołęckiego

Źródło: https://www.wikiwand.com/pl/Powiat_ostro%C5%82%C4%99cki

Czarnia, będąca siedzibą władz samorządowych, jest wielofunkcyjnym ośrodkiem administracyjno - usługowym i mieszkaniowym. Położona jest niemal centralnie w

stosunku do obszaru gminy. Umożliwia to łatwość komunikowania się ze wszystkimi sołectwami.

Czarnia sąsiaduje z następującymi gminami:

- od wschodu z gminą Myszyniec,
- od południowego – zachodu z gminą Baranowo,
- od południa z gminą Chorzele,
- od zachodu z gminą Wielbark,
- od północy z gminą Rozogi;

W granicach administracyjnych gminy Czarnia znajduje się 9 sołectw:

- Bandysie,
- Brzozowy Kąt,
- Cupel,
- Cyk,
- Czarnia,
- Długie,
- Michałowo,
- Rutkowo,
- Surowe.

Demografia

W tabelarycznym zestawieniu przedstawiono liczbę ludności gminy Czarnia w poszczególnych miejscowościach.

Tabela 1 Liczba ludności gminy Czarnia w lata 2019-2024

Lp.	Miejscowość	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1.	Czarnia	410	407	386	385	394	391
2.	Brzozowy Kąt	152	147	144	146	146	147
3.	Cyk	185	185	179	176	176	173
4.	Rutkowo	141	139	133	137	136	133
5.	Bandysie	363	362	348	343	348	346
6.	Długie	275	266	257	253	255	254
7.	Surowe	947	938	905	901	902	904
8.	Cupel	61	57	51	49	49	48
9.	Michałowo	63	60	63	62	62	62
	Razem	2597	2561	2466	2452	2468	2458

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Czarnia – stan na dzień 1 stycznia danego roku

Przyroda

Przez gminę Czarnia przepływa rzeka **Omulew**, która jest jedną z nielicznych w regionie rzek o charakterze naturalnym, dzikim, o dużych walorach krajobrazowych, która płynie malowniczymi meandrami nieskażonymi przez cywilizację. Znajdują się dwa rezerваты przyrody: Czarnia i Surowe.

Obszar specjalnej ochrony ptaków Doliny Omulwi i Płodownicy PLB140005¹ –

obszar obejmujący województwo mazowieckie oraz warmińsko-mazurskiego, teren powiatów:

- powiat ostrołęcki (woj. mazowieckie), gminy: Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Lelis, Olszewo-Borki;
- miasto Ostrołęka (woj. mazowieckie);
- powiat przasnyski (woj. mazowieckie), gminy: Chorzele, Jednorozec,
- powiat szczycieński (woj. warmińsko-mazurskie), gmina Wielbark,

Obszar specjalnej ochrony ptaków „Doliny Omulwi i Płodownicy” PLB140005 jest terenem chroniącym rzadkie oraz zagrożone w skali europejskiej gatunki ptaków, które znajdują tu optymalne siedliska bytowania, rozrodu i żerowania. Zajmuje ponad 34 tys. ha, i są to głównie tereny dolin rzecznych Omulwi i Płodownicy. W przeważającej części obejmuje prywatne grunty miejscowych rolników. W północnej części obszaru znajdują się większe tereny leśne będące własnością prywatną, jak również zarządzane przez Nadleśnictwo Wielbark. Z kolei w części środkowej i południowej tereny leśne są w większości prywatne i leżą na obszarze Nadleśnictw: Myszyniec, Parciaki i Ostrołęka. Lasy zajmują ok. 24% powierzchni, siedliska łąkowe ok. 52%, siedliska rolnicze ok. 24% (wg SDF-u obszaru). Obszar Doliny Omulwi i Płodownicy położony jest w południowej części sandru mazurskiego (czyli równiny powstałej podczas odpływu wód lodowcowych usypujących rozległe piaszczyste płaszczyny) na Równinie Kurpiowskiej. Gleby są na ogół ubogie co determinuje występowanie głównie lasów iglastych zdominowanych przez sosnę. W dolinach rzek zachowały się największe w regionie torfowiska niskie. Większe powierzchnie leśne znajdują się w północnej części obszaru. W pozostałej części obszaru powierzchnie leśne występują głównie na wydmach przecinających tereny łąkowe. Tereny łąkowe w znaczącej części użytkowane są ekstensywnie, zwłaszcza w dolinie Omulwi. Z kolei w dolinie Płodownicy łąki na znacznych powierzchniach użytkowane są intensywnie. Pozostałe grunty rolne to

¹ http://warszawa.rdos.gov.pl/files/artykuly/19132/PZO/PZO_Doliny_Omulwi_i_Plodownicy_PLB140005.pdf

tereny uprawowe. Na terenie obszaru znajdują się liczne, występujące w rozproszeniu, niewielkie miejscowości. Do największych należą: Brodowe Łąki (w gm. Baranowo) i Zaręby (w gm. Chorzele). Do Obszaru przylegają dwie większe miejscowości gminne, tj.: Baranowo (na południu) oraz Wielbark (na północy). Obszar przecinają głównie drogi gminne. Najbardziej uczęszczaną jest droga wojewódzka nr 614 z Myszyńca do Chorzel, przecinająca Obszar w północnej części.

Rezerwat Czarnia² obejmuje około 142 ha terenów leśnych. Położony jest w odległości 3 km od wsi Czarnia na terenie Lasów Państwowych Nadleśnictwa Myszyniec. Głównym celem ochrony jest zachowanie fragmentu boru świeżego, naturalnego pochodzenia, charakterystycznego dla dawnej Puszczy Kurpiowskiej. Na obszarze rezerwatu zakazuje się m.in. wycinania drzew i poboru użytków drzewnych z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, zbioru owoców i nasion drzew oraz krzewów, z wyjątkiem nasiona na potrzeby odnawiania lasu, niszczenia lub uszkodzenia drzew, a także innych roślin występujących, pozyskiwania żywicy, ściółki leśnej, trawy czy pasania zwierząt gospodarskich, polowania, chwytania, płoszenia czy zabijania dziko żyjących zwierząt, itd. W podszytach występuje głównie świerk pospolity i jałowiec pospolity. Runo leśne stanowią: borówka czarna, brusznica, pszeniec leśny, wrzos zwyczajny, konwalia dwulistna, paproć orlica pospolita, szczawik zajęczy. Występują rośliny chronione takie jak: konwalia majowa, widłaki. Wśród mchów i porostów występują rokit pospolity, rokit pierzasty, płonnik oraz chrobotek reniferowy. Osobliwością rezerwatu są, jedynie tu występujące sosny bartne. Rezerwat stanowi dobre warunki bytowania dla zwierzyny. Występują tu: sarny, dziki, jeże, wiewiórki, krety, myszy, ryjówki, nornice, lisy, tchórze, jelenie, kuny i inne. Wśród ptaków występują licznie: sikorki, dzięcioły, pełzacze, kowaliki, sowy, kukułki i inne. Gady reprezentowane są przez takie gatunki jak: jaszczurki, padalce, zaskrońce. Płazy reprezentują wyłącznie żaby.

² Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 25 sierpnia 1964 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody

Rys. 2 – Rezerwat Czarnia

Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Rezerwat_przyrody_Czarnia#/media/Plik:Rezerwat_przyrody_Czarnia_\(4\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Rezerwat_przyrody_Czarnia#/media/Plik:Rezerwat_przyrody_Czarnia_(4).jpg)

Rezerwat Surowe³, utworzony został 1964 r. ze względu na zachowanie dla potrzeb dydaktycznych i naukowych fragmentu boru świerkowo – sosnowego pochodzenia naturalnego, będącego pozostałością dawnej Puszczy Kurpiowskiej, o powierzchni 4,57 ha. Podobnie jak na obszarze Rezerwatu Czarnia, na obszarze Rezerwatu Surowe zakazuje się m.in. wycinania drzew i poboru użytków drzewnych z wyjątkiem wypadków uzasadnionych potrzebami gospodarstwa rezerwatowego, zbioru owoców i nasion drzew oraz krzewów, z wyjątkiem nasiona na potrzeby odnawiania lasu, niszczenia lub uszkodzenia drzew, a także innych roślin występujących, pozyskiwania żywicy, ściółki leśnej, trawy czy pasania zwierząt gospodarskich, polowania, chwytania, płoszenia czy zabijania dziko żyjących zwierząt, itd. Rezerwat Surowe charakteryzuje się zróżnicowaniem gatunkowym drzewostanu (świerk, sosna, dąb, olsza). Strukturę i jakość drzewostanu kształtują procesy przyrodnicze. Rezerwat objęty jest ochroną bierną. Nie jest dostępny dla ruchu turystycznego.

³ Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 25 sierpnia 1964 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody

Rys. 3 – Rezerwat Surowe

Źródło: https://myszyniec.olsztyn.lasy.gov.pl/aktualnosci/-/asset_publisher/1M8a/content/rezerwat-surowe#.X9deqLNCeUk

Na terenie gminy występują **pomniki przyrody** w formie drzew⁴:

- Dąb o wysokości ok. 27m i obwodzie 600cm na wysokości 1,3m w leśnictwie Czarnia,
- Sosny bartne o wysokościach ok. 8, 15, 25, 26 m i obwodzie 261, 284, 283, 284 cm na wysokości 1,3 m w wieku około 150 lat w leśnictwie Czarnia,
- Sosna zwyczajna o wysokości ok. 28 m i obwodzie 250cm na wysokości 1,3 m w leśnictwie Czarnia.

Lasy

Grunty leśne w Gminie Czarnia obejmują powierzchnię około 3,7 tys. ha, co stanowi 39% jej całkowitej powierzchni i jest wynikiem wyższym niż średnia lesistość Polski (30%), województwa mazowieckiego (23%) oraz powiatu ostrołęckiego (32%). Największe, zwarte kompleksy leśne znajdują się w północno-zachodniej i wschodniej części gminy. W strukturze własnościowej gruntów leśnych przeważają lasy publiczne Skarbu Państwa, które zajmują ok. 2,6 tys. ha, duży jest również udział lasów prywatnych (ok. 1,1 tys. ha), natomiast znikomy lasów publicznych gminnych, które zajmują 14 ha. Lasy Państwowe obejmują głównie większe kompleksy, zaś lasy prywatne to na ogół siedliska rozproszone.

⁴ Uchwała nr XVI/108/16 Rady Gminy Czarnia z dnia 29 września 2016 r. w sprawie uchwalenia Programu Ochrony Środowiska na lata 2016-2020

Drogi

Na terenie gminy Czarnia występują drogi powiatowe oraz w znaczącej przewadze drogi gminne. W granicach administracyjnych gminy nie znajdują się drogi krajowe. Gmina Czarnia posiada dostęp do powiązań komunikacyjnych w ramach regionu za pośrednictwem drogi wojewódzkiej DW 614 relacji Myszyniec-Chorzele do dróg krajowych nr 53 relacji Olsztyn - Ostrołęka oraz drogi krajowej nr 57 relacji Bartoszyce – Pułtusk.

5.2.1. Uwarunkowania historyczne

Pierwsze ślady ludzkości na terenie gminy Czarnia pochodzą z epoki kamiennej. Najdawniejszymi mieszkańcami terenów powiatu Ostrołęckiego byli prawdopodobnie późno paleolityczni łowcy żyjący na pograniczu strefy leśnej i tundrowej Niżu Polskiego.

Z okresu neolitu pochodzą ślady istnienia osad tzw. Kultury trzcinieckiej. Pozostałości tej kultury stwierdzono w dolinie rzeki Narwi w miejsca gdzie wchodzi do niej Omulew, Rozoga i Szkwa. Kolejna faza to okres od VI do II wieku p.n.e. Kiedy to na teren późniejszej Puszczy Kurpiowskiej przenikał grupy ludzkości z północy, przodkowie ludności Bałtyjskiem. Na Terenia Gminy Czarnia zlokalizowanych jest 45 stanowisk archeologicznych z epoki kamiennej, żelaza, brązu starożytności, średniowiecza i nowożytności.

W okresie wczesnego średniowiecza załamują się układy plemienne na skutek odpływu ludności całego Mazowsza na inne tereny.

W czasie kształtowanie się państwa polskiego ziemie były we władaniu Piastów. W czasie tym była tendencja do zakładania siedzib ludzkich w obrębie dolin rzek. W związku z powyższym w okolicach rzeki Narwi osadnictwo nastąpiło najwcześniej. Kolejno obejmowało dolinę rzeki Orzyc i innych rzek a po 1250 r. zbliżało się do linii Płodownicy i dolnej Omulwi. Z zestawień stanowisk archeologicznych wynika, że w obrębie Gminy Czarnia, we wsi Bandysie jest znalezisko luźne kultury amfor kulistych oraz w Czarni. Znalezisko luźne ze wczesnej epoki brązu.

Według podań ludowych miejscowość Długie wzięło swoją nazwę od długich sznurów które wisiały na drzewie. Pierwszy osadnik najprawdopodobniej o nazwisku Piórkowski (w latach 70 ubiegłego wieku było w tej wsi 11 rodzin o tym nazwisku), który przybył na te tereny myśląc, że jest pierwszy ale po chwili ujrzał sznury zwisające z bardzo wysokiego

drzewa. Zdziwił się, że w takich ostępach leśnych, na podmokłych terenach przy Omulwi jest jakiś ślad ludzki.

Czarnia położona jest nad małą rzeczką Trybówką- dopływem Omulwi. Na początku ta osada nazywała się Carna. Jej etymologia według podań ludowych wzięła się od czarnej drogi, gościńca, której przebiegał przez środek osady rozkloszowanej na wzgórku prostopadłej do małej rzeczki.

Wieś Surowe, jest miejscowością uważaną jako jedna z najstarszych wsi na Kurpiowszczyźnie oraz jedną największych wsi obok Myszyńca, Wykrotu, Dąbrów i Wolkowych.

Do powstania wsi Cupel

przyczyniła się reforma uwłaszczeniowa z 1864 r., wtedy wyodrębniono ją ze wsi Surowe. Wieś wzięła swoją nazwę od usytuowania, bo cypel (w gwarze cupel) to pas zieleni wchodzący w wodę, półwysep, teren podmokły, ale także wystająca skała z wody.

W tym też mniej więcej czasie wieś Buhaje zmieniła swoją nazwę na Ruchaje, która następnie w 1954 r. przechrzcila się na Rutkowo.

Wieś Bandysie bierze swoją nazwę od bandytów, którzy mieli w pobliskich borach kryjówki. Źródła podają inną wersję, że są to ziemie należące do rodziny Bandysiów. W aktach bartnych starostwa ostrołęckiego w 1674r. zapisano, że bartnicy skarżą się na Jana Bandysia, który niszczy puszcę, lekceważy prawo boskie i pospolite. W aktach z tych lat 1673-1683 nazwisko Bandysia wymieniane jest kilka razy. Bandyś ukrywał się i występował się w późniejszych latach pod przybranym nazwiskiem jako Paluch. Takie wiadomości odnotował m.in. L. Krzywicki w swojej pracy pt. „Kurpie”. Natomiast Tomasz Mrozek w swoim artykule pt. „Kurpiowscy potomkowie Prusów” podaje, że w języku dawnych Prusów Bandyś pochodzi od „Bandig”, „Bandico”, gdzie bandika bandiks oznaczało opiekuna, pasterza a banda samo w sobie oznacza stado.

Najazd szwedzki z połowy XVII w. Był przełomowy dla Kurpiowskiej Puszczy Zielonej. Puszcza w tedy bardzo zbiedniała. Po najeździe rozpoczęła się masowa migracja okolicznej ludności chłopskiej w głąb puszczy. Rozpoczął się masowy karczunek lasów żeby utworzyć pola uprawne. Z czasem gospodarka rolna przeważała nad rzemieślniczą i nad głównym zajęciem, jakim było bartnictwo.

W czasie Wojny Północnej po puszczy grasowały oddziały szwedzkie. Po zdeklarowaniu się Szwedów, jako stronników Stanisława Leszczyńskiego

walczącego o tron Polski z Augustem II, Kurpie opowiedzieli się za Augustem II.

W dniach 22-23.01.1708 r. Kurpie stoczyli ciężką bitwę pod Myszyńcem z europejską potęgą szwedzką.

W latach trzydziestych XVIII w. Doszło do nowego rozlewu krwi między stronnikami Augusta III Sasa i Stanisława Leszczyńskiego. Tu Kurpie, chcąc przepędzić wojska rosyjskie, mocno niszczących puszcę, sprzymierzyli się ze Szwedami, by ich przepędzić ale Szwedzi zdradzili Kurpiów. Osamotnieni Kurpie zostali rozbici przez oddziały rosyjskie, a legendarnego ich przywódcę Stacha Konwę w roku 1735 publicznie stracono.

Podczas insurekcji kościuszkowskiej w dn. 30 maja 1792 r. Sejm podjął uchwałę na mocy której wezwano Kurpiów do czynu zbrojnego. Kurpie wraz z I Brygadą Wielkopolskiej Kawalerii Narodowej, którą dowodził gen. Antoni Madaliński, przedsięwzięli 12.03.1794 r. słynny marsz z Ostrołęki do Krakowa, gdzie miało wybuchnąć powstanie kościuszkowskie. We Wrocławiu na słynnej „Panoramie Racławickiej” umieszczony jest gen. Madaliński ze swoim oddziałem.

W czasie zaborów Kurpiowska Puszcza Zielona znalazła się pod zaborem pruskim. Wolną ludność pozbawiono swobodnego gospodarowania w swoich lasach. Narzucono wielkie podatki, zwiększono świadczenia w naturze i robociznie, a korzystania z zasobów leśnych zabroniono. Dotkliwie odczuli to Kurpie, bo lasy były ich jedynym żywicielem. Prusacy znieśli prawa bartne i nie zakazywali wycinać barci, ba nawet jeszcze płacili za to aby niszczyć swoje „bory”. W skutek tego likwidowało się bartnictwo – główne źródło utrzymania Kurpiów, a uprawiać tej bardzo słabej ziemi jeszcze dobrze nie umieli.

W czasie wojny Francji z Prusami, której miejscem od końca 1806 r. były także ziemie kurpiowskie, i w której sojusznikiem Prus była Rosja, na Kurpiowszczyźnie przebywały niszcząc ją i dokonując rekwizycji, początkowo wojska rosyjskie, a przez następne miesiące – od stycznia niemal do końca czerwca – francuskie. W dn. 15 lutego 1807 r. miała miejsce bitwa w Ostrołęce, gdzie wygrali Francuzi. Bitwa ta długi czas zajmowała uwagę Napoleonowi. Później nazwa „Ostrołęka” została wryta na Łuku Triumfalnym w Paryżu.

W czasach napoleońskich wojska zajmowały rejon w okolicach górnej Narwi i Omulwi, zaś wojska rosyjskie w okolicach Ostrołęki, Myszyńca i Rózg. Tak, więc teren Kurpiowskiej Puszczy Zielonej był miejscem obserwacji wrogich sobie armii. Nowe kontrybucje, ale też i nadziei przynosi rok 1812 i Wyprawa Napoleona na Rosję.

Przez Kurpiowszczyznę przesuwają się kilkuset tysięcy Wielka Armia wojsk sprzymierzonych, w tym V Korpus Polski pod wodzą księcia, ministra wojny Józefa Poniatowskiego. Wielkie rekwizycje i przymusowy pobór do wojska powoduje wielkie wyniszczenie tych ziem.

Powstałym Królestwie Polskim 1815 r. car Aleksander I Romanów, powołał Rząd Tymczasowy z siedzibą w Warszawie. Powiat Ostrołęcki administracyjnie związany był z Płockiem. W 1816 r. w celu ochrony zwierzchności władzy państwowej zabroniły Kurpiom polować, rozkazano też zdawać broń.

Rząd tymczasowy 15 grudnia 1830 r. powołał do walki z zaborcą samodzielny batalion strzelców kurpiowskich. W dniu 26 maja 1831 r. doszło do bitwy pod Ostrołką pomiędzy wojskami polskimi i rosyjskimi, które zakończyły się porażką. Tu w walkach wstąpił się generał Józef Bem, którego pomnik stoi w Ostrołęce na Placu Bema. Dla upamiętnienia tych chwil jest cała ekspozycja w Muzeum Kultury Kurpiowskiej oraz Pomnik Mauzoleum tzw. Froty Bema w Ostrołęce. Bitwa pod Ostrołką była także przesłanką do wyrycia nazwy „Ostrołęka” na grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie.

W powstaniu styczniowym 1863 r. naczelnikiem wojskowym powiatu ostrołęckiego był Zygmunt Padlewski, który z oddziałem 1000 Kurpiów stoczył pod Myszyniec 9 marca tegoż roku krwawą bitwę z wojskami rosyjskimi, zadając znaczne straty wrogowi. Padlewski nie chcąc dopuścić do walki w mieście, by nie narazić jego mieszkańców wycofał się z Myszynca i zajął pozycję dwa kilometry dalej w kierunku na Czarnię, w pobliżu wsi Surowe w lesie nad małym, grząskim strumykiem Trybówką. Dysponując dwoma batalionami strzelców pierwszy z nich pod dowództwem Władysława Wiłkoszewskiego w sile około 400 ludzi rozmieścił w tyralierze wzdłuż strumienia, drugi dowodzony przez ppłk. Karola Fryczego liczący ponad 300 powstańców pozostawił w rezerwie. W obu batalionach, a szczególnie w drugim znaczną część sił stanowili kosynierzy. Wojskami rosyjskimi liczącymi 600 piechurów i 300 konnicy oraz baterią dział dowodził płk Wałujew. W trakcie toczącej się walki Padlewski otrzymał informację o zbliżaniu się dodatkowych wojsk rosyjskich z ostrołęckiego garnizonu. W tej sytuacji Padlewski pchnął przeciwko nadciągającym wojskom stojący w odwodzie drugi batalion strzelców dowodzony przez ppłk. Fryczego. Widząc to Wałujew i orientując się, że powstańcy wyczerpani kilkugodzinną walką nie mają żadnych rezerw wzmógł nacisk na powstańców spychając ich w kierunku miejscowości Surowe. Widząc to Padlewski zdecydował się ratować sytuację przeciw-natarciem.

Pod silnym ogniem piechoty i artylerii rosyjskiej atak się załamał. 20 kroków przed linią wroga zatrzymali się i zawrócili w nieładzie do lasu. Jeszcze dwukrotne Padlewski podrywał powstańców do natarcia starając się przełamać pozycje Rosjan, jednak mimo wykazywanego męstwa i osobistego przykładu Polacy nie byli w stanie podołać lepiej uzbrojonemu i wyćwiczonemu wojsku carskiemu.

W dn. 29.10.1863 r. pod wsią Czarnia major Konstanty Rynarzewski z oddziałem strzelców pokonał w bitwie wojska rosyjskiego. Rosjanie ściągnęli posiłki i strzelcy kurpiowscy musieli się wycofać w okolice Rzodkiewnic.

W 1866 r. powiat ostrołęcki wszedł w skład guberni łomżyńskiej. Uwłaszczenie Kurpiów poprawiło ich sytuację gospodarczą, bo teraz stawali się właścicielami ziemi. Każda rodzina dostała od 5 do 8 morgów, zależnie od liczebności rodziny i urodzajności gleb. Rodziny rozrastały się. Małe, słabe gospodarstwa dzielono.

W 1899 r. od parafii Myszyniec oddzieliła się parafia Czarnia. W XVIII w. w Puszczy Kurpiowskiej były tylko dwie parafie: Myszyniec i Kadzidło. W 1775 r. proboszcz myszyński zanotował, iż „kaplic żadnych po parafii nie masz.” Dopiero za ponad 50 lat ludność czarnieńska zaczęła myśleć o własnej świątyni. Jest to udokumentowane –

„(...) na terenie parafii Myszyniec była i druga kaplica, w Czarni. Zbudował ją w 1832 r. Roch Skorupski, gospodarz ze wsi Czarnia.”

Pierwsza wojna światowa rozpoczęła się w naszych ziemiach już w pierwszych jej dniach, kiedy to Niemcy zbombardowali okolice przygraniczne niedaleko Myszyńca a wojska rosyjskie znalazły się w tym rejonie już 16.08.1914 r. Mieszkańcy obawiając się wojsk rosyjskich, którzy rabowali i podpalali, pozostawiali swoje domostwa i chronili się w pobliskich lasach. W dn. 13 XII 1914 r. spłonęła część wsi Cyk a w Myszyńcu spłynęło 3/4 zabudowań i tak wyglądała większość kurpiowskich miejscowości. Kiedy w 1915 r. Rosjanie opuścili te tereny znaleźliśmy się wtedy pod okupacją niemiecką. Działania wojenne pod ich jurysdykcją w maksymalnym stopniu eksploatowały ziemię kurpiowską.

W czasie wojny z bolszewikami w dn. 04.08.1920 r. zajęli oni przed południem Myszyniec a po południu zajęli też Pełty i szli przez puszcę w kierunku Przasnysza. Wydawało się, że już nikt nie zatrzyma nawałnicy bolszewickiej. Plan Kontrofensywny przygotował Józef Piłsudski. I tak już w dn. 22.08.1920r. były walki w rejonie Myszyńca wojsk polskich z grupami Armii Czerwonej, wskutek czego zmuszono wroga do odwrotu w kierunku granicy pruskiej szukając schronienia w pobliskich lasach. Wojsko polskie,

w którym byli również Kurpie ścigani Rosjan po puszczańskich kniejach. Jeszcze tego samego dnia polski batalion 82 pułku piechoty, który wyruszył z Chorzel w kierunku północnym rozbił sowiecki oddział pod wsią Czarnia.

W okresie międzywojennym sytuacja materialna Kurpiów polepszyła się. Widoczne to było w budownictwie i wyposażeniu domów i gospodarstw. Do osiągnięcia tego okresu zaliczyć należy przeprowadzenie powtórnej klasyfikacji gruntów i nowej komasacji. Na sporych obszarach dokonano też melioracji. Budowano twarde drogi. Na trasie Ostrołęka – Myszyniec uruchomiono kurs autobusowy, a funkcjonującą komunikację kolejki wąskotorowej uregulowano. Myszyniec zaś zelektryfikowano. Do Czarni przeniesiono z Wachu siedzibę gminy. Ludność gminy z racji usytuowania w pasie przygranicznym, prowadziła handel wymienny z bogatszymi Prusakami, co także przyczyniło się do polepszenia jej sytuacji materialnej. W Czarni mieścił się posterunek Straży Granicznej. Na wniosek Ministerstwa Skarbu, uchwałą z 10 marca 1920 r., powołano do życia Straż Celną. Od połowy 1921 r. jednostki Straży Celnej rozpoczęły przejmowanie odcinków granicy od pododdziałów Batalionów Celnych. Komisariat Straży Celnej „Czarnia”, wraz ze swoimi placówkami granicznymi, wszedł w podporządkowanie Inspektoratu Straży Celnej „Chorzele”. Proces tworzenia Straży Celnej trwał do końca 1922 r. w drugiej połowie 1927 r. przystąpiono do gruntownej reorganizacji Straży Celnej.

Pierwszego września 1939 r. podczas wybuchu drugiej wojny światowej granic Polski od strony kurpiowsko-pruskiej miała bronić Samodzielna Grupa Operacyjna „Narew” pod dowództwem gen. br. Czesława Młot-Fijałkowskiego. Linia obrony biegła wzdłuż miejscowości Myszyniec, Chorzele, Krzynowłoga Wielka. Rejonu Myszyńca, a więc i terenu naszej gminy bronił Wydzielony Oddział „Myszyniec”, który bezpośrednio podlegał „Młotowi”. Oddział ten stanowiły głównie kompanie straży granicznej oraz szwadron kawalerii z 5. Pułku Ułanów Zasławskich z Wojciechowiec. Formacja ta miała bronić najdalej wysuniętych placówek granicznych w tym rejonie. W naszej gminie były to w/w placówki. Wielu Kurpiów mieszkających w przygranicznych miejscowościach dostarczało informacji polskiemu wywiadowi o umocnieniach i ruchach wojsk niemieckich po drugiej stronie granicy. Ze strony niemieckiej kurpiowszczyzna znalazła się w pasie działań III niemieckiej armii a brygada kawalerii, która wchodziła w jej skład miała na celu uderzenie na Myszyniec i Chorzele.

Niemcy dokonali nowego podziału administracyjnego. Puszcza Nasza została

podzielona pomiędzy dwóch okupantów – Rosję i Niemcy. Linia graniczna biegła wzdłuż rzeki Pisy i Narwi. Gmina Czarnia została włączona do Rzeszy. Okupant zarządził obowiązkowe kontyngenty na dostawy zboża, żywca i ziemniaków. Niemcy nakazali dostarczyć do urzędów gminnych żarna do mielenia zboża, konfiskowali też buty skórzane, ciepłą odzież i odbiorniki radiowe. Całkowicie zakazano uboju zwierząt rzeźnych. Za złamanie tych zakazów groziły wysokie kary, jak chłosta, więzienie lub obóz koncentracyjny. Jednak Kurpie łamali te ograniczenia. Po drugiej stronie granicy gospodarstwa Mazurów też były obłożone kontyngentami na rzecz wojennych zobowiązań wobec Rzeszy. Do tych gospodarstw często kierowano kurpiowskich jeńców wojennych i ludzi łamiących w/w zakazy na przymusowe roboty.

W czasie II wojny światowej ludność z naszej gminy organizowała się w oddziały partyzanckie przeciwko okupantowi. Za udział w partyzantce lub pomoc partyzantom wielu naszych rodaków zapłaciło życiem.

W czasie wojny w okolicach Czarni działał oddział partyzancki składający się z ok. 20 młodych mężczyzn, do którego należał również Bolesław Grądzki z Czarni. Oddział ten wraz z innymi w 1942 r. wyruszył na Wilno, żeby odbić je Bolszewikom, ale terror i bezwzględność stalinowców zmusiła te oddziały do odwrotu. Wielu z nich zamordowano w bestialski sposób, niektórych wraz z całymi rodzinami. Reszta partyzantów, którzy uniknęli śmierci, po powrocie w rodzinne strony utworzyli na naszych terenach tzw. „Kompanię Wileńską”.

W latach 60-tych rozbudowuje w Czarni swoją bazę Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” Myszyniec. W roku 1863 oddano do użytku nową murowaną szkołę podstawową wraz z domem dla nauczycieli. W 1965 r. rozpoczęto budowę Ośrodka Zdrowia – „Lekarsówki”, którą ukończono w następnym roku. Ze sprawozdania z wykonania budżetu GRN w Czarni za 1965 rok wynika, że w gminie pobudowano w tym roku 25 budynków mieszkalnych, 15 stodół i 30 budynków inwentarskich. Usypano też 1000 m drogi żwirowej na trasie Czarnia-Brzozowy Kąt. W tym też roku ukończono budowę szkoły w Długiem. W 1966r. rozpoczęto i ukończono budowę betonowego mostu na Trybówce w Czarni. W latach 1967-1972 zelektryfikowano wszystkie wsie naszej gminy.

Pod koniec lat 80-tych nastąpiło w gminie ożywienie zainteresowań kulturą i sztuką kurpiowską. Powstają przy szkołach zespoły ludowe oraz wiejskie grupy śpiewacze. W 1991 r. powstaje Towarzystwo Kurpiowskie „Strzelec” w Czarni. Dotychczasowe imprezy masowe „Niedzielne Spotkania z Folklorem” nabierają nowego charakteru

i zmieniają nieco nazwę na „Niedzielne Spotkania z Historią i Folklorem.”
Ujęte są w kalendarzu imprez wojewódzkich.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2020 r. poz. 282) stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Czarnia funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy.

5.3.1 Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282) rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który, zgodnie z w/w ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną. Zabytek wpisany

do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo, którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zgodnie z informacją uzyskaną od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków obiekty wpisane do rejestru zabytków to:

- murowany neogotycki kościół parafialny z 1904 r. w Czarni (numer rejestru zabytków A-433), decyzja z dn. 02.03.1973 r.
- cmentarz parafialny rzymskokatolicki znajdujący się w Czarni (numer rejestru zabytków A-544), decyzja z dn. 18.01.1986 r.
- leśniczówka znajdująca się na działce o numerze ewidencyjnym nr 2052/7 położonej w miejscowości Surowe (numer rejestru zabytków A-1713), decyzja nr 48/2022 z dn. 17.06.2022 r. zmieniona decyzją nr 63/2022 z dnia 15.07.2022 r.

5.3.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Tabela 3 Stanowiska archeologiczne

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1.	Cyk	32-68	1	1
2.	Włuki	32-68	1	6
3.	Cyk	32-68	2	2
4.	Cyk	32-68	3	3
5.	Cyk	32-68	4	4
6.	Surowe – Leśniczówka Zdunek	33-68	3	1
7.	Rutkowo	33-68	2	13
8.	Czarnia – Budy	33-68	2	6
9.	Czarnia	33-68	3	14
10.	Czarnia	33-68	3	7
11.	Surowe – Dalnia	33-68	4	2
12.	Czarnia	33-68	7	15
13.	Czarnia	33-68	5	11
14.	Surowe – Dalnia	33-68	5	3
15.	Surowe – Mikołajewo	33-68	7	9
16.	Surowe – Dalnia	33-68	6	4
17.	Czarnia	33-68	6	12
18.	Czarnia – Budy	33-68	1	5

19.	Czarnia – Budy	33-68	1	17
20.	Surowe – Mikołajewo	33-68	8	10
21.	Czarnia	33-68	8	16
22.	Czarnia	33-68	4	8
23.	Surowe – Wiartałowo	34-67	1	1
24.	Brodki Zagrody	34-67	1	4
25.	Surowe Wiartałowo	34-67	2	2
26.	Brodki Zagrody	34-67	2	5
27.	Surowe Wiartałowo	34-67	3	3
28.	Bandysie	34-68	1	1
29.	Bandysie	34-68	2	2
30.	Bandysie	34-68	3	3
31.	Długie	34-68	3	11
32.	Bandysie	34-68	4	4
33.	Bandysie	34-68	5	5
34.	Bandysie	34-68	6	6
35.	Bandysie	34-68	7	7
36.	Bandysie	34-68	8	8
37.	Długie	34-68	1	9
38.	Długie	34-68	2	10
39.	Bandysie	34-68	9	12
40.	Bandysie	34-68	10	13
41.	Długie	34-68	4	14
42.	Długie	34-68	5	15
43.	Długie	34-68	6	16
44.	Podgacie	34-68	1	24
45.	Skuze	34-68	2	18

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

5.3.3 Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków Gminy Czarnia została przyjęta zarządzeniem Wójta Gminy Czarnia nr 41/2021 z dnia 25 maja 2025 roku. Wykaz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4 – wykaz obiektów ujętych w GEZ

Lp.	Nr karty zabytku	Nazwa obiektu	Miejscowość
1.	1.	Kościół rzymsko - katolicki	Czarnia
2.	2.	Cmentarz	Czarnia
3.	3.	Leśniczówka	Surowe
4.	4.	Muzeum Brata Zenon	Czarnia
5.	5.	Dom mieszkalny nr 21	Czarnia
6.	6.	Stanowisko Archeologiczne AZP 32-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 1	Cyk
7.	7.	Stanowisko Archeologiczne AZP 32-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 6	Włuki
8.	8.	Stanowisko Archeologiczne AZP 32-68, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 2	Cyk
9.	9.	Stanowisko Archeologiczne AZP 32-68, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 3	Cyk
10.	10.	Stanowisko Archeologiczne AZP 32-68, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 4	Cyk
11.	11.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 1	Surowe – Leśniczówka Zdunek
12.	12.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 13	Rutkowo
13.	13	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 6	Czarnia – Budy
14.	14.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 14	Czarnia
15.	15.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 7	Czarnia
16.	16	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 2	Surowe – Dalnia
17.	17.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 7, nr stanowiska na obszarze 15	Czarnia
18.	18.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 5, nr stanowiska na obszarze 11	Czarnia

19.	19.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 5, nr stanowiska na obszarze 3	Surowe – Dálnia
20.	20	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 7, nr stanowiska na obszarze 9	Surowe – Mikołajewo
21.	21.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 6, nr stanowiska na obszarze 4	Surowe – Dálnia
22.	22.	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 6, nr stanowiska na obszarze 12	Czarnia
23	23	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 5	Czarnia – Budy
24	24	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 17	Brzozowy Kąt
25	25	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 8, nr stanowiska na obszarze 10	Surowe – Mikołajewo
26	26	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 8, nr stanowiska na obszarze 16	Czarnia
27	27	Stanowisko Archeologiczne AZP 33-68, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 8	Czarnia
28	28	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-67, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 1	Surowe Wiartałowo
29	29	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-67, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 4	Brodki Zagrądy
30	30	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-67, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 2	Surowe Wiartałowo
31	31	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-67, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 5	Brodki Zagrądy
32	32	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-67, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 3	Surowe Wiartałowo
33	33	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 1	Bandysie

34	34	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 2	Bandysie
35	35	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 3	Bandysie
36	36	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 11	Długie
37	37	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 4	Bandysie
38	38	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 5, nr stanowiska na obszarze 5	Bandysie
39	39	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 6, nr stanowiska na obszarze 6	Bandysie
40	40	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 7, nr stanowiska na obszarze 7	Bandysie
41	41	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 8, nr stanowiska na obszarze 8	Bandysie
42	42	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 9	Długie
43	43	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 10	Długie
44	44	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 9, nr stanowiska na obszarze 12	Bandysie
45	45	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 10, nr stanowiska na obszarze 13	Bandysie
46	46	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 14	Długie
47	47	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 5, nr stanowiska na obszarze 15	Długie
48	48	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 6, nr stanowiska na obszarze 16	Długie

49	49	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 24	Podgacie
50	50	Stanowisko Archeologiczne AZP 34-68, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 18	Skuze

5.4 Najważniejsze zabytki Gminy Czarnia

Na terenie Gminy Czarnia znajdują się obiekty, które należałoby uznać za wyjątkowo wyróżniające się na tle wszystkich zabytków, zarówno wpisanych do rejestru, jak i gminnej ewidencji zabytków. Stanowią one elementy rozpoznawalne przez społeczeństwo nie tylko w skali regionu. Do takich „wizytówek” gminy niewątpliwie należy zaliczyć:

- **Kościół neogotycki z 1904 r. znajdujący się w miejscowości Czarnia** – świątynia została zaprojektowana przez łomżyńskiego architekta Franciszka Przeclawskiego. Poprzednio w miejscowości Czarnia znajdował się drewniany kościół z 1823 r., który w 1909 r. przeniesiony został do Parciak. Z miejscowej parafii pochodził również franciszkanin brat Zenon Żebrowski, misjonarz Polski i Japonii, współpracownik Maksymiliana Kolbego. Upamiętnieniem jego osoby jest tablica wmurowana w ścianę kościoła w 1998 r. oraz odlany w brązie pomnik przedstawiający zakonnik w towarzystwie dziewczynki w kurpiowskim stroju i japońskiego chłopca w kimonie, postawiony przed kościołem w 1998 r.

Rys. 4 Kościół w Czarni

Źródło: fotografia własna

- **Leśniczówka w miejscowości Surowe** zlokalizowana jest na terenie leśnym, około 1,5 kilometra od wsi Surowe. Została wybudowana w 1930 r. w stylu dworcowym. Jest to budowla drewniana o konstrukcji zrębowej, usytuowana szczytem do drogi leśnej, jednokondygnacyjna z poddaszem, o zwartej bryle, wybudowana na planie prostokąta. Stanowi własność Nadleśnictwa Myszyniec. Wchodziła w skład osady leśniczego w Surowem. Obecnie leśniczówka jest niezamieszkała.
- **Muzeum Kurpiowsko-Japońskie im. Brata Zenona Żebrowskiego funkcjonujące od 2002 r.** znajdujące się w starej drewnianej plebani, gdzie zgromadzone zostały eksponaty dokumentujące misjonarską działalność brata Zenona, jak również kurpiowskie i japońskie stroje oraz przedmioty codziennego użytku.

Rys. 5 Muzeum Kurpiowsko-Japońskie im. Brata Zenona Żebrowskiego

Źródło: fotografia własna

5.5. Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został podczas 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- spektakle i widowiska,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jednocześnie tradycyjne, współczesne i żywe – reprezentuje nie tylko odziedziczone tradycje przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcane praktyki, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych

grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość. Niematerialne dziedzictwo kulturowe nie zawsze jest oryginalne czy wyjątkowe. Każdy przejaw tego dziedzictwa jest ważny i cenny dla tych, którzy go praktykują i którym zapewnia ono poczucie przynależności do ich wspólnoty i dlatego każde zjawisko zasługuje na przetrwanie.

Na terenie Gminy Czarnia działają instytucje i organizacje, które poprzez swoją działalność sprawiają, że dziedzictwo niematerialne jest obecne, pielęgnowane i kultywowane. Obiektami kulturotwórczymi są przede wszystkim stowarzyszenia wspierające i promujące kulturę i dziedzictwo gminy Czarnia, koła gospodyń wiejskich, spotkania w bibliotekach, itd.

Szczególną uwagę należy poświęcić twórcom sztuki kurpiowskiej i rękodzieła ludowego. Wyrabiają kierce, kwiaty z bibuły, wycinanki, pisanki itp. W Czarni ma siedzibę Kurpiowski Zespół Folklorystyczny „Carniacy”, który powstał w 1935 r. i działa do chwili obecnej. Zespół ten tańczy wszystkie tańce kurpiowskie oraz wystawia widowiska np. „Na łowy”, „Szopka Kurpiowska”, „Wesele kurpiowskie”, wiele innych.

Rys. 6 Wesele Kurpiowskie

Źródło: <https://photo.nocowanie.pl/photo.php?f=1818357&la=1&p=1>

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych wykorzystywanych w opracowaniach strategicznych. Pozwala na uporządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji samorządu w danym aspekcie, określa również cztery najważniejsze elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania gminy Barcin w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi.

Poniżej w tabelarycznym zestawieniu przedstawiono wyniki analizy SWOT skoncentrowanej wokół problematyki dotyczącej zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Czarnia. Obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

Tabela 5 Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE NA WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W GMINIE CZARNIA	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
- bogate dziedzictwo niematerialne, - kultywowanie dziedzictwa niematerialnego regionu poprzez podtrzymywanie tradycyjnych zwyczajów, - obecność elementów lokalnej kultury kurpiowskiej, - bogata historia gminy, - tradycje i zwyczaje kultywowane przez mieszkańców gminy, - wysokie walory środowiska przyrodniczego oraz terenów o walorach ekologicznych, - występujące formy ochrony przyrody, - położenie na terenie o wysokich walorach przyrodniczych i kulturowych otaczających terenów	- brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie gminy Czarnia (sporządzony został plan miejscowy dla linii elektroenergetycznej NN 400 kv Ostrołęka – Olsztyn Mątki na terenie gminy Czarnia (uchwała nr V/26/15 z dnia 18.03.2015 r.) - brak oznakowania miejsc atrakcyjnych kulturowo i turystycznie, - brak oznakowania obiektów zabytkowych i miejsc historycznych, - brak uchwały Rady Gminy w sprawie przyznania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków, - niewystarczająca promocja gminy, - problemy finansowe mieszkańców, przekładające się w niektórych przypadkach na pogarszający się stan zachowania obiektów zabytkowych, - brak środków na prowadzenie dokładnych badań architektonicznych i historycznych, - gmina mało atrakcyjna pod względem możliwości zatrudnienia, - stosunkowo mało obiektów wpisanych do ewidencji zabytków

SZANSE	ZAGROŻENIA
- uwzględnianie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego i naturalnego w lokalnych dokumentach o znaczeniu strategicznym, - możliwość pozyskania środków na finansowanie działań rewitalizacyjnych oraz prac konserwatorskich z różnych źródeł zewnętrznych, - wykorzystanie funduszy europejskich - prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych, - oznakowanie obiektów zabytkowych, historycznych, - kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży, - organizowanie konkursów, z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu, - coraz większa świadomość społeczna w zakresie oddziaływania pomiędzy posiadanym dziedzictwem kulturowym a rozwojem gospodarczym, - współpraca z ościennymi gminami	- zanieczyszczenie i dewastacja środowiska naturalnego, - zaostrzenie wymogów środowiskowych, - skomplikowane procedury dotyczące ubiegania się o środki zewnętrzne, - rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych - niedostatek środków publicznych na rewitalizację, - mała świadomość społeczna odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, - degradacja zabytków poprzez niewłaściwe użytkowanie lub brak użytkowania, - negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Czarnia wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby Czarnia i okolice były miejscem coraz bardziej atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązań nowych budynków do lokalnych form i materiałów;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1 Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnymi unikalnymi charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Czarnia na lata 2025-2028 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

7.2 Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jakopotwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiskaprzyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,
- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Tabela 6 Założenia

programowe

Priorytet I	
Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania

Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	1. Informowanie właścicieli i użytkowników zabytków o źródłach pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków znajdujących się na terenie gminy 2. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich 3. Współpraca władz gminy ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	1. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 2. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiorów publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na cmentarzach
Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	1. Przyjęcie przez Radę Gminy Czarnia Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Czarnia na lata 2025-2028 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji 2. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków gminy Czarnia 3. Coroczna aktualizacja <i>planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Czarnia</i> sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych

Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ.

Umożliwienie jak najszerzego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Czarnia na lata 2025-2028 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacja na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (zakładka na stronie internetowej poświęcona zabytkom gminy) 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym	1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury 3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony 4. Wydawanie i wspieranie wydawnictw naukowych i popularnonaukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy 5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 6. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy

tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;

- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programach większej części z budżetu miasta, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami. Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na wójcie gminy (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami **prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Czarnia**. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta gminy Czarnia w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;

- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądane merytoryczne i dokumentację fotograficzną.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) uwzględnianie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt gminy Czarnia sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Czarnia. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Czarnia.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenia gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Czarnia na lata 2025-2028 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach **priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:**

- bieżący monitoring możliwości pozyskiwania z różnych środków zewnętrznych środków finansowych, w tym również programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,

- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach **priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:**

- wysokość corocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach **priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców**

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. Źródła publiczne: krajowe

- budżet państwa – m.in. środki w ramach programów Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru

zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa mazowieckiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne: zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.
-

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z

„Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów cząstkowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których

można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

OCHRONA ZABYTKÓW

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych

– wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach

programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym. Program umożliwia też wsparcie dla zadań, które wysoką wartość merytoryczną łączą z potencjałem komercyjnym – pod warunkiem, że wsparcie mieści się w dopuszczalnych limitach pomocy publicznej. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskimi międzynarodowym.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych

przezministra i jednostki samorządu terytorialnego;

- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony

Zbiorów, ul. Goraszewska 7, 02-910 Warszawa

<http://nimoz.pl/>

KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich

transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczyni się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik *in situ* – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się

także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

Instytucja zarządzająca:

Departament Narodowych Instytucji

Kultury ul. Krakowskie Przedmieście

15/17,

00-071 Warszawa

OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem programu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także opracowanie i publikacja ich wyników. W obu grupach zadań na wsparcie mogą liczyć przede wszystkim projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach (lub w dziedzinach) niewystarczająco rozpoznanych lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników badań archeologicznych, zwłaszcza zakończonych przed 2010 r. Nie będą natomiast wspierane projekty, które

prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych. Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów programu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lożańska). Zadania finansowane w ramach programu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, program umożliwia finansowanie zadań w trybie dwuletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równolegle działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury; 2) państwowe instytucje kultury; 3)

organizacjepozarządowe; 4) publiczne uczelnie akademickie; 5) niepubliczne uczelnie akademickie; 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa

ul. Kopernika 36/40, 00-924

Warszawa <http://www.nid.pl>

MIEJSCA PAMIĘCI I TRWAŁE UPAMIĘTNIANIE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką polegającą w szczególności na:

- 1) naukowym badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscachpamięci;
- 3) zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) utrwaleniu wartości i autentyzmu miejsc pamięci;
- 5) popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Promowane jest:

- 1) podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia;
- 2) nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu;
- 3) zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największejliczby różnych podmiotów;
- 4) zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia;
- 5) tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest

uzasadnionym interesem społecznym;

6) twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego;

7) stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na :

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;
- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu

wiedzy. Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;

- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszemu ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

- **Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać

na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej

konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekty sakralnego” oraz „obiekty kościelne”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2013, poz. 1169, z późn. zm.) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu

katechetycznego i budynku domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”.Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

- **Wojewódzki Konserwator Zabytków**

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. 2021, poz. 710 z późn. zm.) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Mazowieckiego, pozostających w jego dyspozycji.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:

a) wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,

b) niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

3. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

4. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem

technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

5. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

6. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z § 1 ust. 3.

7. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

• **Budżety jednostek samorządu terytorialnego**

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Mazowieckiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jaki gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

- **Źródła publiczne. Środki zagraniczne.**

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

3. Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
4. Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Ze względu na czas przejściowy pomiędzy dwoma okresami finansowania, w czasie sporządzenia niniejszego opracowania wciąż nie były jeszcze znane zasady finansowania działań związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego po 2020 r.

- **Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypominanie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i

upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Czarnia;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym

krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze gminy Czarnia powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w mieście i regionie.

Mechanizmem sprzyjającym takim działaniom może być zapewnienie środków finansowanych na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są właścicielom i zarządom. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 75% nakładów koniecznych, które obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz

- zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych).
- Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych w dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Bibliografia

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym
4. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
5. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
6. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane
7. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska
8. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
9. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
10. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
11. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie
12. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach

13. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach
14. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej
15. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02.08.2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków
16. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26.05.2011 r. w sprawie Prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
17. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28.04.2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa
18. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16.08.2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków
19. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10.01.2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne
20. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 09.02.2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
21. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25.08.2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
22. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18.04.2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę

Literatura i wybrane dokumenty programowe:

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 wraz z Uzupełnieniem NSRK na lata 2004 – 2020
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

-
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020
 - Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030,
 - Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 r. Innowacyjne Mazowsze.
 - Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego
 - Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022 –2025
 - Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Ostrołęckiego na lata 2022-2025
 - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Czarnia
 - Program ochrony środowiska Gminy Czarnia na lata 2021 – 2024, z perspektywą do 2028 roku,
 - Raport o stanie Gminy Czarnia za 2023 r.
 - Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 25 sierpnia 1964 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody
 - [http://warszawa.rdos.gov.pl/files/artykuly/19132/PZO/PZO_Doliny_Omulwi_i_Plo do wnicy_PLB140005.pdf](http://warszawa.rdos.gov.pl/files/artykuly/19132/PZO/PZO_Doliny_Omulwi_i_Plo_do_wnicy_PLB140005.pdf)
 - Witold Kuczyński, Nasze dziedzictwo, Towarzystwo Kurpiowskie „Strzelec” w Czarni 2018